

Det finns en paradox i svensk feminism – kvinnor ska ha rätt att bestämma över sina kroppar. So far, so good. Å andra sidan hindras kvinnor att göra vad de vill med sina kroppar – som att sälja sex. Kvinnor i Sverige är alltså bara fria att göra de ”rätta” valen – Petra Östergren om sexköpslagen.

Sex och straff

Är Sverige är det moraliskt mest högstående landet i världen? Och hur är det med sexköpslagen – är det en lag som går att fylla med valfria innebörder, önskningar och förhoppningar?

Petra Östergren

Det var en fullständigt bisarr upplevelse. Den unga kvinnan längst bak i lokalen nästan skrek när hon anklagade mig för vara en del av krafterna som kontrollerar kvinnors kroppar.

Jag har blivit anklagad för mycket, men det här var nytt.

Bara några minuter tidigare, när jag frågat klassen hur de tyckte att den svenska sexköpslagen kunde tolkas, hade vi desutom verkat vara överens hon och jag. Att även prostitutionslagstiftning som presenteras som feministisk och banbrytande kan ha som effekt, eller till och med syfte, att kontrollera kvinnors kroppar och sexualitet. Och trots att jag inte formulerat mig exakt så har det varit uppenbart att detta varit en av mina huvudinvändningar mot den svenska jämställdhetspolitiken. Jag

har påpekat det paradoxala i en feminism som å ena sidan slår fast att kvinnor ska ha rätt att bestämma över sina kroppar, och å andra sidan hindrar kvinnor att göra vad de vill med sina kroppar – som att sälja sex. Kvinnor i Sverige är alltså bara fria att göra de ”rätta” valen.

Att då bli anklagad för att vara del i detta patriarkala maktutövande var lite märkligt. Särskilt som anklagelsen enbart baserades på att jag nämnt att min kommande forskning skulle handla om hur den svenska sexköpslagen exporteras och motas internationellt.

Nu kände antagligen inte den här kvinnan varken till mig eller mitt arbete. Lektionen ingick i en tvärvetenskaplig kurs på

mastersnivå där större delen av eleverna inte kom från Sverige. Min handledare hade ägnat dagen åt att föreläsa om de nyare fältmetoderna i socialantropologi och som avslutning skulle jag presentera mitt avhandlingsområde, för att sedan be de övriga eleverna ge förslag på hur jag skulle gå tillväga för att få fram mitt etnografiska material. Men nu blev det alltså inte så mycket bevänt med det. Vild kalabalik utbröt. Allt från smugglarskuld till danska 18-årsgränser till prostitutionens vara eller icke vara debatterades livligt. Absolut inte hur man skulle bedriva "multisiterat" fältarbete. Det var alltså som det brukade vara när prostitution kom upp på bordet. Alltför många känslor och förutfattade meningar ställde sig i vägen för tankeverksamhet.

Jag måste säga att jag blev lite besviken. Jag hade väntat mig mer av universitetsstudenter på den nivån, men allt jag kunde göra var att konstatera att ämnet prostitution väckte starka känslor även i denna grupp och snabbt skissa upp hur jag tänkt gå till väga.

Men jag antar att jag får skylla mig själv. När jag ansökte till doktorandutbildningen hade jag bestämt att min avhandling inte skulle handla om kommersiellt sex. Efter över tio år av porr och prostitutionsforskning var jag less. Både på ämnet och på de reaktioner som det väckte. Istället ville jag undersöka annan svensk jämställdhetspolicy, som föräldraförsäkringen, kvotering av börsbolagens styrelser och könsdiskriminerande reklam. Vad fanns det för underliggande drivkrafter och betydelser här? Men när jag väl blivit antagen och träffade handledaren och professorn märkte jag att området inte höll. Det var för brett och vitt – men framför allt var det inte ett dugg "het". Det fanns inte så många debatter att följa. Vilket det däremot, till min förvåning, visade sig göra med sexköpslagen.

Det var nog många med mig som inte tippat att sexköpslagen skulle bli en högprioriterad fråga för alliansregeringen. Det var trots allt bara centerpartiet som röstade för lagen 1998. Moderaterna och kristdemokraterna var emot (kd ville i så fall att båda parter skulle kriminaliseras), liksom de flesta folkpartister. Men i somras anslag alliansregeringen hela 213 miljoner för att bekämpa prostitution och människohandel, pengar som ska gå till forskning, åtgärder mot prostitution och att saluföra av sexköpslagen globalt. Det sistnämnda har Svenska Institutet fått i uppdrag att göra. För 14,7 miljoner ska de skapa särskilda besöksprogram för utländska experter som ska lära sig mer om den svenska prostitutionsmodellen.

Dessutom tillsatte alliansregeringen en utvärdering av sexköpslagen förra våren, just den utvärdering som den socialdemokratiska regeringen motsatt sig. Via *Mona Sablin* lät man

meddela att den inte skulle bli av, ty en utvärdering var i praktiken ett ifrågasättande, och vem skulle få för sig att ifrågasätta lagar som har med rån, misshandel och våldtäkt att göra? Lagen hade kommit för att stannat.

Även den borgerliga regeringen menar att sexköpslagen kommit för att stanna, men de oroar sig inte för en utredning, tvärtom, den verkar vara ett medel för att ytterligare stärka och exportera lagen. Enligt utredningsdirektiven är en av utgångspunkterna att köp av sexuella tjänster även i fortsättningen vara kriminaliserat, däremot får utredaren gärna föreslå straffskärpningar. Jämställdhetsminister *Nyamko Sabuni* har också sagt att utredningens syfte, förutom att förbättra sexköpslagen, är att "sprida våra erfarenheter internationellt."

Men det är fler saker som gör frågan om sexköp het. Under hösten krävde en stor delegation svenska, norska och danska EU-politiker i ett brev till parlamentets ordförande att hotellen som används vid deras möten ska vara

garanterat fria från sexhandel. Moderata *Charlotte Cederschiöld* ledde gruppen. Sexköp, som hon sett med egna ögon, var oacceptabelt. Det skadade deras moraliska rykte – särskilt eftersom de var där för att arbeta. Eftersom flera av de politiker som arbetat för sexköpslagens införande i Sverige, som *Inger Segelström* och även ovan nämnda *Cederschiöld*, nu finns i EU-parlamentet, så är fler aktioner att vänta, särskilt när Sverige blir världsländ 2010.

Andra borgerliga politiker har också agerat internationellt. För snart ett år sedan fick New Yorks guvernör *Eliot Spitzer* avgå när det kom fram att han köpt sex. Då skrev folkpartiets kvinno-

förbund ett öppet brev till efterträdaren *David Paterson* i *International Herald Tribune*, där New York uppmanades till nolltolerans i sexköpsfrågan. Nolltolerans hade de ju haft för annan kriminalitet, så varför inte även när det kom till prostitution? *Birgitta Ohlsson*, ordförande i Liberala kvinnor, sa att hon hoppades att artikeln skulle leda till ökat internationellt intresse för den svenska sexköpslagen. Senare under hösten blev hon inbjuden att hålla appelltal i New York.

Ja, sedan antog Norge sexköpslagen i december, fast en litet strängare modell som sträcker sig utanför landets gränser. Så normmän får inte köpa, eller försöka köpa, sex i någonstans i världen. Dagen efter att den norska lagen röstades igenom samlades danskor utanför den norska ambassaden för att fira "den viktigaste lagen för norska kvinnor sedan abortlagen". Deltagare uppmanades att ta med sig något att skåla med och även ta på sig lusekoflor. Uppvaktingen var ett led i arrangörernas förhoppning att även Danmark ska anta lagen.

"Alltför många känslor och förutfattade meningar ställde sig i vägen för tankeverksamhet."

"... landets gränser. Så normmän får inte köpa, eller försöka köpa, sex i någonstans i världen."

I Storbritannien har man under hösten istället diskuterat en finsk variant av sexköpslagen (enbart köp av sex av kvinnor utsatta för människohandel är illegalt) och i med att tioårsdagen för lagen närmade sig märkte jag hur mängden mejl ökade. Journalister, forskare och studenter från olika länder bad om kommentarer och intervjuer.

Så det var bara att kapitulera och omformulera sig. Det är den svenska sexköpslagens färd ut i världen som är föremålet för min forskning de närmsta åren. Det känns okej. Jag har hunnit repa mig och fatta nytt mod och intresse. Inte heller är jag längre ensam i min mer statsmakt-kritiska forskning.

Själva rapporterna från forskningsprojektet ”Prostitution i Norden”, som presenterades i mitten av oktober på en konferens Rosenbad i Stockholm, har ännu inte publicerats, trots att detta utlovats. Vad det beror på är oklart, kanske har inte NIKK (Nordiska institutet för könsforskning) som ansvarat för studien ännu fått in allt material. Klart är dock att utifall Nordiska Ministerrådet, som initierade forskningen 2007, förväntat sig fogligt och politiskt korrekt forskning om prostitutionens omfattning, lagstiftning, sociala insatser samt kvinnors och mäns attityder till prostitution, så kommer de att bli förvånade. De stod klart på konferensen. Många av forskarna hade inte en självklart negativ hållning till prostitution, utan förhöll sig mer nyanserade, nyfikna och ... ja, akademiska helt enkelt. *Annelie Sirings* undersökning om hur poliser och socialtjänst förstår och använder sexköpslagen väckte stort intresse. Tydligt står jämställdhetsargumenten i bakgrunden för polisen, medan båda grupper anser att lagen kan användas som en slags gränskontroll. Det är också intressant att forskarnas mer neutrala akademiska attityd har visat sig vara tillräckligt för att reta upp radikal-feministiska prostitutionsmotståndare på högre ort. Mejlkampanjer har redan satts igång för att misskreditera de mest oönskade forskarna.

En idéhistorisk avhandling som ger helt nya infallsvinklar på sexköpslagen publiceras också nu. I ”År sex arbete? Svensk och tysk prostitutionspolitik sedan 1970-talet” har *Susanne Dodillet* vänt på varenda sten (och gruskorn) för förklara varför ländernas feministiska och vänsterorienterade politik kunnat ge så olika resultat; sexköpslag i Sverige, avkriminalisering och yrkeserkännande i Tyskland. På sexhundra sidor går Dodillet oförtröttligt igenom alla de svenska och tyska motioner, interpellationer, utredningar, rapporter och forskning som lett till rådande politik.

”... *finsk variant av sexköpslagen (enbart köp av sex av kvinnor utsatta för människohandel är illegalt) ...*”

”... *radikalfeministiska retoriken som gör gällande att prostitution är en våldshandling ...*”

Dodillet tar inte upp att det redan i början av 1900-talet fanns en grupp ”bildade gifta kvinnor” som ville att köparen skulle straffas och brännmärkas, eller att sexköparen även fördömdes av befolkningskommissionen. Idén om en sexköpslag är alltså inte ny. Men som Dodillet visar var det först i mitten av 1980-talet som den föreslogs i riksdagen. Då var sexköpslagen absolut inte populär. Inte för att klimatet var allmänt prostitution-liberalt, vilket brukar hävdas av feministiska forskare och aktivister. Tvärtom. Dodillet visar effektfullt, och med en viss emfas, att detta påstående inte är något annat än en del av en tillrättalagd feministisk framgångsberättelse, där heroiska prostitutionsmotståndare kämpade och till slut vann över de mörka sexliberala krafterna.

Istället var dörren redan insparad för en repressiv prostitutionspolitik i början av 1970-talet. När *Sten Sjöholm* lade fram sin beryktade bordellmotion tyckte alla att han var fullständigt förryckt. Prostitution var dåligt och skulle bekämpas. Dock inte med kriminalisering av någondera parten, det var nämligen en omöjlighet. Skulden till prostitutionen ansågs vara kapitalismens och patriarkatets, alltså samhällssystem vilka svårligen kan kriminaliseras. Offren var dessutom både män och kvinnor, och deras respektive sexualitet. Istället ville man se tiden an. Ju mer jämlikt samhälle, desto mindre prostitution var tanken.

Det var istället andra skeenden som till slut gjorde att sexköpslagen vann gehör.

Under 1980-talet fick idén om det passiva brottsoffret en allt mer dominerande ställning i den kriminalpolitiska debatten, vilket i sin tur ledde till en annan syn

på gärningsmannen. Från att ha uppfattats som offer för dåliga omständigheter kom han att allt mer uppfattas som en hänsynslös, kalkylerande person som utnyttjar andra för sina syften. Prostitutionens debatten i riksdagen utvecklades enligt samma logik, enligt Dodillet, och den fick hjälp av den radikalfeministiska retoriken som gör gällande att prostitution är en våldshandling och sexköp är att likna vid våldtäkt eller miss-handel. Den sexsäljande kvinnan knöts därigenom fast till en offeridentitet, medan den sexköpande mannen pekades ut som förövare.

Vändningen i kravet på kundkriminalisering påverkades också av en annan viktig debattförskjutning. Under 1990-talet ”tillfrisknade” Sverige helt plötsligt från sitt patriarkala tillstånd och blev världens mest jämställda land, skriver Dodillet. Hur skulle man då förklara och bekämpa prostitutionen? Lösningen var att tillskriva skulden på de enskilda män som inte höll sina

drifter i styr, de som envisades med att förtrycka kvinnor genom att köpa sex. Kriminalisering skulle lära dem att de bar ansvar för prostitutionen och kvinnoförtrycket, och att detta beteende inte längre tolererades av samhället.

I ett liberalt samhälle borde inte handlingar mellan samtyckande vuxna individer vara kriminellt. Det finns inte heller några belägg för att prostitutionen förorsakar större skada på individ eller samhälle än de som vanligtvis brukar uppstå då människor befinner sig i närkontakt med varandra, som, låt oss säga i äktenskap eller service- och vårdyrken. (Och om någon tror att svenska prostitutionsforskningen vad gäller skadeeffekter är att lita på, så rekommenderas Susanne Dodilletts avsnitt om det-samma.)

Så vad kan då sexköpslagen sägas vara uttryck för?

Det är nog tryggt att anta att det som den unga kvinnan och jag var inne på, att prostitutionslagstiftning handlar om skapandet och upprätthållandet av en viss sexualmoral, stämmer. Horstigmat är äldre än gatan, och som flera av de sexsäljare jag intervjua påpekar, så är det alltid kvinnan i prostitutionen som straffas. Det kan vara snårigt att få syn på detta, eftersom som sociologen *Gail Pheterson* uttrycker det: horstigmat förblindar. *Rosinha Sambo*, en annan sexsäljare, menar att det är precis som om svenska feminister har ”tejp” för ögonen som inte kan se hur illa de far av deras lagar och aktioner.

Aftonbladets kulturskribent *Ann Charlott Altstadt* tog dock bladet ur munnen när hon recenserade min bok ”Porr, horor och feminister”. Enligt henne är det av mindre betydelse om det finns kvinnor som säljer sex frivilligt och är nöjda. Eftersom hela samhället förlorar på prostitutionen så ska inte handeln underlättas. Må så vara att det då ”kanske finns några tusen prostituerade i Sverige, som då offras på jämställdhetens altare.”

Mindre uppmärksammat, och kanske mer svårsmält, är att uppfatta sexköpslagen som en del i omdaning av den svenska manligheten generellt, och den manliga sexualiteten specifikt. Visst är det de sexköpare som åker dit som får ta det juridiska straffet (för tillfället böter, men målet för politikerna är männen ska få fängelsestraff). Lagen, och framför allt diskursen kring den, påverkar dock alla män. Mot bakgrund av den perverterade och negativa manliga sexualiteten som sexköparen sägs utöva, kan den goda och jämställda sexualiteten framträda i all sin glans. Den som de moderna och jämställda männen bör ägna sig åt. Här är det, det råa, aggressiva, hänsynslösa sexet

som ställs mot det kärleksfulla, ömma och ömsesidiga. Om torsken tagit bögens plats, är horan fortfarande hora.

Att sexköpslagen har nationalistiska kvalitéer och ambitioner är det många forskare som framfört. Det kryllar av uttalanden från jämställdhetspolitiker och förespråkare för sexköpslagen där de hävdar att Sverige är det mest moraliskt högstående landet i världen när det kommer till jämställdhet. Jag gav flera exempel på detta i ”Porr, horor och feminister”, och Susanne Dodillet ger ännu fler i sin avhandling. Övertygelsen som uttryck är att i Sverige har en viss jämställdhetsbana utstakats, en som kommer att följas av alla andra i takt med att de blir mer utvecklade, moderna och civiliserade.

De flesta av våra exempel har dock tagits från vänsterlägret, och det är därför viktigt att undersöka om liknande etnocentrism och nationalism även finns bland alliansens politiker. Det verkar så. *Carl Bildt* vill, som jag nämnde tidigare, att Svenska Institutet ska hjälpa till att sprida de ”goda” svenska exemplen. *Nyamko Sabuni* säger sig vara glad över att andra länder ser Sverige som en förebild, och under en debatt som jag hade med justitieminister *Beatrice Ask* framförde hon en del synpunkter om skillnaden mellan Sverige och andra länder.

Ask menade att Sverige i många avseenden var väldigt annorlunda än länder i Europa. Förutom att vi har ett ganska torftigt sexliv (kvällstidningsskrivier till trots), vilket kanske låg oss i fatet, så har vi en helt annan och bättre syn på prostitution. Denna olikhet hängde samman med synen på att ha älskarinnor och att köpa privata tjänster i hemmet, något hon menade

att vi Sverige inte är så välvilligt inställda till. Möjligen kom också hennes egen inställning till sex fram när hon gav exempel på vad hon menade: ”Den gifta kvinnan kan tycka att det är gräsligt besvärligt att ställa upp på den där tråkiga karln stup i kvarten”, sa Ask om kvinnorna i de andra europeiska länderna, och fortsatte: ”för man har ju mycket annat att syssla med i sitt liv, och det är rätt

bekvämt om vederbörande har någon som han kan avreagera sig på ibland”. Hon förtydligade att det inte betydde att dessa gifta kvinnor nödvändigtvis tyckte att prostitution var kul, men de hade ändå en rätt så pragmatiskt inställning till ”att få lite lugn och ro hemma”. Männen kunde å sin sida välja mellan att ha en älskarinna eller två, eller köpa sex så att frun fick vara ledig och fixa håret istället och slapp det där ”slaskiga”.

Om man går bortom de mer självförhärligande och spekulativa resonemangen om varför inställningen till prostitution, och

”... liberalt samhälle borde inte handlingar mellan samtyckande vuxna individer vara kriminellt.”

”... Sverige är det mest moraliskt högstående landet i världen när det kommer till jämställdhet.”

kanske framför allt lagstiftningen kring densamma, är så olika mellan länder, kan man till exempel ta Susanne Dodilletts avhandling till hjälp. Hon använder sig av spänningarna mellan kommunitarism och anarkism för att förklara varför Tysklands och Sveriges radikala och feministiska politik resulterade i sådana olika lagar. Medan de tyska feministerna var influerade av de starka autonoma och statskritiska rörelserna under 1970-talet agerade svenskorna inom en kommunitär idétradition. Detta hänger i sin tur samman med ländernas historia. Tyskar tenderar att ha en större rädsla och misstänksamhet mot en totalitär stat, menar Dodillet, medan svenskar istället ser staten som medborgarnas beskyddare. Radikalfeminismen, vilken har varit den dominerande feministiska ideologin i Sverige, harmoniserar också med den kommunitära föreställningen att det är möjligt för en instans att ha överblick över hela samhällsstrukturen och avgöra vad som är bra för alla individer.

En av de saker som fascinerar mig allra mest med sexköpslagen är hur dess syften och påstått positiva effekter skiftar. Ena stunden är lagen till för att skapa en bättre och säkrare situation för kvinnor i prostitutionen, i andra stunden är den till för att göra det bättre för alla kvinnor i samhället (förutom de som säljer sex). I ena stunden är lagen till för att bli av med all prostitution, och i andra stunden handlar det om att bekämpa människohandel för sexuella ändamål. Ibland är lagen till för att skicka en signal till män att det inte är okej att köpa sex, och ibland är den till för att skicka en signal till andra länder att vi är världsbäst på jämställdhet.

Lagen är också kringgärdad av tabun. Först fick inte sexköpslagen utvärderas, och när den nu ska utvärderas får den inte ifrågasättas. I tillblivelsen av lagen undersöktes aldrig vad människor med egen erfarenhet av prostitution ansåg om den, inte heller var sexsäljare i någon form remissinstans. I de myndighetsutredningar som har gjorts (Polismyndigheten, Brottsförebyggande rådet och Socialstyrelsen) de senaste tio åren har man inte heller frågat människor med egen erfarenhet hur de anser att lagen påverkat prostitutionen eller dem. Enda undantaget är Socialstyrelsens senaste rapport där flera sexsäljare intervjuades. Vad de hade att säga redigerades dock bort, särskilt deras kritik.

Det verkar nästan som om sexköpslagen har magiska kvalitéer. Den är som en sådan där sten man hade som barn, en som ändrar färg när man håller den i handen. Det handlar ju också bara om en lag, inte en hel policy som inbegriper sociala

reformer där sexsäljare och sexköpare får hjälp (om det är det som är syftet med lagen), polisen får utbildning i bekämpning av människohandel för sexuella ändamål (om detta är målet) eller värderingskampanjer startas (om det är jämställdhet som eftersträvas) eller träningsprogram som ackompanjerar detta. Detta gör att lagen är ”tom”. Den går att fylla med olika, kontextbundna innebörder, önsknings- och förhoppningar. Det är också drömmar som torde vara intimt förbundna med andra länders idé om svenskhet. Sexköpslagen hade knappast rönt så mycket internationell uppmärksamhet om den kom från ett europeiskt land med mindre goodwill.

Man kan alltså undra vad sexköpslagen är ett svar på. Är den en nyckel till något annat, och vad är detta annat för något i så fall? Och är detta skeende en del av en pågående strömning av global moralitet, en slags långdistanssolidaritet och empati – och därmed även hat? □

”Först fick inte sexköpslagen utvärderas, och när den nu ska utvärderas får den inte ifrågasättas.”

Källor

Ann Charlotte Altstadt "Får en hora vara nöjd?". Aftonbladet 2006-11-16

Susanne Dodillet (2009) "Är sex arbete? Svensk och tysk prostitutionspolitik sedan 1970-talet". Vertigo förlag

Vanessa Mock "Kick out prostitutes from our hotels, demand Nordic MEPs" i The Independent 2008-10-24
www.independent.co.uk/news/world/europe/kick-out-prostitutes-from-our-hotels-demand-nordic-meps-971494.html

"Mærk historiens vingesus! Fejring af den norske sexkøbslov!" E-post om arrangemang utanför Norges ambassad i Köpenhamn den 21 november 2008. Arrangör 8 mars-initiativet

Gail Pheterson (1996) The prostitution prism. Amsterdam University press
Prostitution i Norden, Konferens på Rosenbad i Stockholm 16–17 oktober 2008

Mona Sahlin "Sexistisk reklam kan förbjudas i lag" i Dagens Nyheter 2004-02-07

Nyamko Sabuni "Tal i riksdagen om budgetpropositionens, utgiftsområde 13, integration och jämställdhet." 2008-12-11

<http://regeringen.se/sb/d/10099/a/117521>

"Svensk modell mot prostitution och trafficking sprids" Pressmeddelande, Integrations- och jämställdhetsdepartementet. 2008-10-24

<http://regeringen.se/sb/d/10333/a/114149>

"Sexköpslagen" Odaterad

<http://regeringen.se/sb/d/2593/a/116601>

"Öppet brev till New Yorks nye guvernör". Debattartikel i International Herald Tribune 2008-03-20

<http://www.liberalakvinnor.se/Press/24>

Petra Östergren (2006) "Porr, horor och feminister". Natur och Kultur

”... lagen är ’tom’. Den går att fylla med olika [...] innebörder, önsknings- och förhoppningar.”

Feminismen har de senaste åren mött hårt motstånd och svidande kritik. Ofta har kritiken varit välbehövlig och berättigad, men tyvärr har den hätska stämningen gjort att nyanser försvunnit och positiva element drunknat. **Den svenska feministiska debatten behöver en vitamininjektion,** och Petra Östergren har samlat några av landets mest spännande och provocativa skribenter och debattörer för att vässa udden på det offentliga samtalet.

"F-ordet" lyfter både fram helt nya frågor, och presenterar nya aspekter på gamla frågor.

"F-ordet" ska ifrågasätta och förhoppningsvis skaka om, men på ett varsamt och klokt sätt. Bidragen är väl grundade i erfarenheter och teori, men är lättillgängliga och personliga snarare än akademiska.

"F-ordet" ska vara en inspirationskälla som visar att det där med feminism inte är så dumt och förlegat ändå. Ordet på f kan återigen laddas med positiv kraft.

